

Mity moniuszkowskie w górnos Śląskiej kulturze

Socjologiczna analiza XX-wiecznej recepcji postaci kompozytora kreowanej przez Związek Śląskich Kół Śpiewaczych

Współcześnie zwraca się uwagę na trwałą obecność Stanisława Moniuszki zarówno w polskiej, jak i w górnośląskiej kulturze. Równocześnie wśród badaczy młodego pokolenia panuje przekonanie, że „mamy problem z Moniuszką” analogiczny do problemu, jaki mamy z „naszą pamięcią społeczną”. Stąd prezentacja w formie artykułu społecznego procesu upowszechniania się Jego postaci i twórczości w ramach górnośląskiej przestrzeni kulturowej w XX wieku jest bardzo istotna. Może ona wnieść wartościowe pierwiastki do współczesnych dyskusji wokół tożsamości kulturowej Górnego Śląska.

Metodologia

Przedmiotem artykułu jest społeczny proces stawania się przez Stanisława Moniuszkę, charakterystycznego wytworu kulturowego dla kanonu polskiej kultury narodowej, elementem górnośląskiej przestrzeni kulturowej w XX wieku. Proces górnośląskiej recepcji moniuszkowskiej rekonstruuje na podstawie działalności Związku Śląskich Kół Śpiewaczych (1910–2010). Zakładam,

że kreowana przez tę instytucję narracja moniuszkowska będzie ujawniała cechy procesu mitologizacji, naznaczonego zarówno przez charakterystyczną dla danego okresu historycznego ideologię, dominującą polityczną linię programową, jak i przez zmiany zachodzące w relacjach pomiędzy polskością a górnośląskością.

Odnosząc się do koncepcji kultury autorstwa prof. zw. dr hab. L. Dyczewskiego postać Stanisława Moniuszki ujmuję jako wytwór kulturowy, z którym kontakt, poprzez aktywację odpowiednich wzorów reakcji uczuciowych, struktur myślowych i wzorów reakcji międzyludzkich, może odnosić jednostki do istotnych dla ich grupy narodowej bądź etnicznej wartości¹. Za A. Kłoskowską narodową tożsamość kulturową definiuję jako ogół tekstów kultury narodowej, jej symboli i wartości składających się na uniwersum tej kultury, tworzących jej syntagmę, a zwłaszcza jej rdzeń kanoniczny².

Treści drukowane na kartach czasopisma „Śpiewak Śląski”/”Śpiewak” – organu zjednoczenia Związku Śląskich Kół Śpiewaczych/Śląskiego Związku Chórów i Orkiestr przeanalizowałam korzystając

z programu QDA MINER. Przyjęłam następujące kategorie analizy:

- mitotwórcze narracje moniuszkowskie,
- mitotwórcza narracja moniuszkowska a relacja etniczna.

Postać Stanisława Moniuszki w ramach XX-wiecznej górnośląskiej intersubiektywnej przestrzeni kulturowej

Górny Śląsk traktuję zgodnie z intencją działaczy Związku Śląskich Kół Śpiewaczych jako przestrzeń o nieodkrytych granicach, do której zaliczano czarny Górny Śląsk (inaczej Górnośląski Okręg Przemysłowy), ziemię opolską, region cieszyński, a także śląskie tereny państwa Czechosłowackiego, na których w I połowie XX wieku działały amatorskie chóry kultywujące pieśń polską.

Pierwsze zachowane doniesienia prasowe o śpiewaniu przez śląskie amatorskie chóry pieśni moniuszkowskich pochodzą z początku XX wieku. Stanisław Moniuszko jest w nich określany jako „nasz pieśniarz” i łączony z postacią Adama Mickiewicza – wieszczą narodowego, symbolu polskości. Wskazuje to na rozpoczęty już wtedy proces kształtowania polskiej tożsamości kulturowej poprzez recepcję twórczości i postaci kompozytora wśród mieszkańców części ziem historyczno-geograficznego obszaru Górnego Śląska³. Zatem początki górnośląskiej recepcji moniuszkowskiej związane są z rozpowszechnianiem i przyswajaniem przez propolskich Górnoślązaków mitotwórczej narracji czyniącej z kompozytora narodowego twórcę w muzyce polskiej, symbol polskości.

W 1909 zainicjowano coroczne zjazdy śpiewaków śląskich na Zadolu, których

ideą przewodnią było hasło: *Cześć Pieśni!*. Owa pieśń, której swoim śpiewem oddawały hołd rzesze zgromadzonych na polanie oddzielającej Piotrowice, Panewniki i Ligotę śląskich śpiewaków-amatorów symbolizowała polskość⁴. Ważnym etapem w rozwoju polskiego ruchu narodowego na Górnym Śląsku było formalne założenie Związku Śląskich Kół Śpiewaczych w Bytomiu 18 kwietnia 1910 roku. Był to również czas 500-tnej rocznicy Bitwy Grunwaldzkiej i 100-tnej rocznicy urodzin Fryderyka Chopina, w których obchody włączyły się również chóry śląskie. W pisemnej relacji z przebiegu jednego ze Świąt Pieśni czytamy: „[...] Niejednemu może otwarły się oczy na to, co to jest pieśń polska. [...] Naród polski ma nieprzebrany skarb w pieśni ojczystej. Ten skarb powinniśmy wszyscy poznać, czerpać z niego obficie i rozszerzać go wśród naszego społeczeństwa”⁵. Zwrócono tu uwagę na możliwy do zaistnienia za sprawą cyklicznego organizowania tego typu przedsięwzięć artystycznych proces kulturowej integracji śląskości z polskością. W czwartym Zjeździe na Zadolu zorganizowanym 8.06.1913 roku wzięło udział 38 chórów z całego Śląska (około 12–15 tysięcy uczestników)⁶. Program tego zjazdu zawierał utwory m.in. Stanisława Moniuszki i Feliksa Nowowiejskiego. Warto zauważyć, że kult pieśni polskiej na Górnym Śląsku, ujętej jako symbol polskości, był pierwotny wobec genezy kultu Stanisława Moniuszki kreowanego przez działaczy Związku Śląskich Kół Śpiewaczych. Wówczas kultywowanie pieśni polskiej, z czasem również utworów moniuszkowskich, przez ludność zamieszkującą historyczno-geograficzne tereny Górnego Śląska miało być tym, co przypomni jej o polskich korzeniach i będzie kształtować polską tożsamość kulturową tej zbiorowości. Stopniowo śląskie amatorskie chóry przyjmowały

za swojego patrona narodowego twórcę w muzyce, literaturze polskiej bądź tytuł jego dzieła (np. Moniuszko, Halka, Milda, Mickiewicz, Chopin). Kompozytorzy, poeci i ich twórczość w ramach górnośląskiej intersubiektywnej przestrzeni kulturowej figurowały jako symbol polskości.

Propolski nastrój, charakterystyczny dla rocznicowego roku 1910, okazał się trwałą właściwością działalności Związku Śląskich Kół Śpiewaczych. Było to szczególnie widoczne w latach 1919–1922, gdy światowy porządek geopolityczny ustalony przez państwa zwycięskie w I wojnie światowej umożliwił odrodzenie się państwowości polskiej. Jednak o przynależności państwowej Górnego Śląska zadecydować miały powstania śląskie i plebiscyt. W związku z tym państwa, które pretendowały do włączenia tych ziem w swoje terytorium, Polska, Czechosłowacja i Republika Weimarska, rozpoczęły na ziemi górnośląskiej agitację na rzecz swojej opcji narodowej.

Od 1920 roku Związek Śląskich Kół Śpiewaczych wydawał pismo „Śpiewak Śląski”. Na kartach tego pisma w latach 1920–1922 zamieszczano odezwy do śpiewaków i teksty o charakterze intencjonalnym, których recepcja w symboliczny sposób utożsamiała Górnoślązaków z polskością. Artykuły tematyczne kreślące sylwetki kompozytorów bądź wirtuołów symbolizujących polskość pisano w taki sposób, aby poprzez obcowanie z wytworami kulturowymi charakterystycznymi dla polskiego kanonu kulturowego przekonać adresatów tekstów o tym, że polskość jest ich (czytelników) immanentną cechą.

20 czerwca 1922, w wyniku ustaleń plebiscytowych, Górny Śląsk podzielono pomiędzy II Rzeczpospolitą Polską i Republikę Weimarską. Od tego momentu kreowanie na karach „Śpiewaka Śląskiego” górnośląskiej recepcji moniuszkowskiej

służyło nie tylko wzmocnieniu procesu integracji kulturowej Górnoślązaków z Polakami, ale również symbolicznej łączności Ślązaków zamieszkujących terytorium innych państw. W czasopiśmie tym publikowano zarówno wypowiedzi prasowe, w których kompozytora poddawano procesowi mitologizacji (kreując go na narodowego wieszczka w muzyce polskiej, co było przykładem walencji, działania mającego na celu przyswojenie sobie przez Górnoślązaków treści charakterystycznych dla kanonu polskiej kultury narodowej), jak i dokumenty zawierające narrację czyniącą ze Stanisława Moniuszki ikonę polskości Górnego Śląska, a więc element górnośląskiej kultury świadczącej o symbolicznej łączności ludności tego regionu z Polską Macierzą.

Wykres 1. przedstawia ilościową analizę zawartości „Śpiewaka Śląskiego”/”Śpiewaka” z lat 1920–1948 pod kątem rodzaju mitotwórczej narracji moniuszkowskiej. W tytule tym miał nadal miejsce proces upowszechniania mitu o Stanisławie Moniuszce jako narodowym wieszczu w muzyce polskiej, zainicjowany na początku XX wieku w ramach działalności śląskich amatorskich kół śpiewaczych i ugruntowany przez działaczy Związku Śląskich Kół Śpiewaczych. Jednak prawie cztery razy częściej w „Śpiewaku Śląskim” publikowano wypowiedzi prasowe asymilujące postać kompozytora do górnośląskości, ale na takiej zasadzie, aby był on w ramach górnośląskości ikoną świadcząca o polskości tej intersubiektywnej przestrzeni kulturowej. W związku z recepcją postaci i twórczości Stanisława Moniuszki na Górnym Śląsku miał miejsce kulturowy proces integracji górnośląskości z polskością.

Niezmiernie interesujące są relacje etniczne, które towarzyszyły wyróżnionym przeze mnie narracjom mitologizującym Stanisława Moniuszkę na kartach

„Śpiewaka Śląskiego”/”Śpiewaka” z lat 1920–1948. Ilościowe dane na ten temat przedstawiają wykresy nr 2 i 3.

Trwałym motywem opisywania Stanisława Moniuszki jako narodowego twórcy w muzyce polskiej było odnośnienie jego osoby do polskości. Tylko 6-krotnie towarzyszyło temu zgodne z faktami biograficznymi przywiązanie kompozytora do wileńskości. Przypomnijmy, urodzony w Ubielu k. Mińska kompozytor, a więc na terenie dzisiejszej Białorusi, z wileńskością związany był w sposób szczególny. Wątek prywatny dotyczy Jego małżeństwa. W 1837 roku w Wilnie Moniuszko poznał swoją przyszłą żonę. Po ukończeniu 3-letniej nauki u Carla Rungenhagena w Berlinie, w Wilnie założył rodzinę i na dobre rozpoczął samodzielną działalność kompozytorską. To wileńscy artyści-amatorzy zorganizowali estradowe wykonanie 2-aktowej pierwszej wersji „Halki” w 1848, wtedy gdy kompozytor dotkliwie przeżywał rozczarowanie spowodowane wycofaniem się przez dyrekcję warszawskiej sceny operowej ze scenicznego wystawienia tej opery. Również w Wilnie miało miejsce pierwsze sceniczne wystawienie „Halki” w 1854 roku. Zatem odnośnienie się do wileńskości było ważnym motywem w procesie stawania się przez Stanisława Moniuszkę narodowym wieszczem w muzyce polskiej. Przypomnijmy również, że w nielicznych fragmentach swojej korespondencji, w której Stanisław Moniuszko wprost pisał o swojej tożsamości narodowej, używał on stwierdzenia: „Jestem Litwinem”. Należy w tym miejscu zaznaczyć, że dla kompozytora urodzonego w 1819 roku, a więc w okresie gdy nie istniało państwo polskie, formacją państwową, do której się odwoływał, była I Rzeczpospolita Obojga Narodów, czyli

przestrzeń, w ramach której polskość i wileńskość, polskość i litewskość nie wykluczały się nawzajem. Ponadto bardzo istotnym etapem w procesie stawania się przez Stanisława Moniuszkę narodowym twórcą w muzyce polskiej były kontakty z narodowymi twórcami w muzyce czeskiej (Bedřich Smetana) i rosyjskiej (Aleksander Dargozymski), których kompozytor określał mianem „rodzonych braci” podkreślając, że łączy ich idea tworzenia muzyki narodowej krajów słowiańskich. Jednak w wypowiedziach prasowych drukowanych na kartach „Śpiewaka Śląskiego” z lat 1920–1948 tylko 3-krotnie kompozytora odniesiono również do litewskości i po 1-krotnie do rosyjskości i słowiańskości. Dominującym motywem było ukazywanie Stanisława Moniuszki w relacji do polskości, co służyło czynieniu z Jego postaci symbolu narodowego. Narracja ta jest obecna w analizowanym tytule przez cały okres jego wydawania, jednak najwięcej materiałów prasowych ukazujących Stanisława Moniuszkę jako narodowego twórcę w muzyce polskiej opublikowano w latach 1920–1922 i w 1832 roku. Kontekst słowny czyniący z kompozytora symbol polskości z większą częstotliwością rozpowszechniano, gdy na Górnym Śląsku toczyły się konflikty zbrojne pomiędzy propolską, proniemiecką i proczeską ludnością o przynależność państwową tego regionu oraz w 1932 roku, gdy na skalę krajową obchodzono 60-lecie śmierci kompozytora.

Charakterystyczną cechą górnośląskiej recepcji moniuszkowskiej kreowanej w I połowie XX wieku przez działaczy Związku Śląskich Kół Śpiewaczych było skonstruowanie i rozpowszechnienie narracji mitotwórczej czyniącej z postaci kompozytora ikonę polskości Górnego Śląska. Towarzyszyło temu ukazywanie

kompozytora w relacji do śląskości utożsamianej z polskością i do antagonyzmu polsko-niemieckiego. Ilościowe dane na ten temat przedstawia wykres 3.

Odnoszenie postaci i twórczości Stanisława Moniuszki do śląskości utożsamianej z polskością było charakterystyczne przede wszystkim dla materiałów prasowych drukowanych na łamach pisma w latach 1929–1930, co związane było z realizacją Śląskich Uroczystości Moniuszkowskich (VI. 1930). Obchodzenie rocznic tego wydarzenia artystycznego (1931–1939) spowodowało podtrzymanie tendencji drukowania w „Śpiewaku Śląskim”/„Śpiewaku” materiałów prasowych, czyniących ze Stanisława Moniuszki ikonę polskiej tożsamości kulturowej na Górnym Śląsku. Legendę o śląskim Stanisławie Moniuszce wspominano również w powojennych rocznikach pisma.

Mit o Stanisławie Moniuszce, narodowym wieszczu/twórcy w muzyce polskiej, i narracja czyniąca z tego wytworu kulturowego ikonę polskiej tożsamości kulturowej na Górnym Śląsku stwarzały możliwość dla autochtonicznej ludności Górnego Śląska, której przedstawiciele często charakteryzowali się wykrystalizowaną tożsamością regionalną przy jednoczesnej indyferencji narodowej, na uświadomienie sobie wartości łączności z narodem polskim.

W „Śpiewaku Śląskim”/„Śpiewaku” najczęściej pisano o S. Moniuszce, przedstawiając jego postać jako pieśniarza, używano zaimka „nasz”, a pieśń polską traktowano jako bezcenną wartość, której należy się cześć. W kronice śląskiego ruchu muzycznego donoszono o częstym wykonywaniu utworów Moniuszki takich jak: *Po nocnej rosie*, *Dziad i Baba*, *Chór niedzielny z Halki*, kantata *Milda*, *Sonety Krymskie*, *Polonez z Halki*, *Marzur ze Strasznej Dworu*. Informacje te drukowano przez całe Dwudziestolecie

międzywojenne. Samego kompozytora wykreowano na propagatora i patrona śląskiego amatorskiego ruchu muzycznego przez fakt wydania dwunastu tomów *Śpiewnika Domowego*, które za jego życia nie posiadały odpowiedniej kategorii wykonawców i odbiorców. Wskazywano śląskie amatorskie zorganizowane śpiewactwo jako ruch społeczny będący odpowiedzią na zapotrzebowanie wynikłe z faktu dystrybucji „*Śpiewników Domowych*”. Tego typu zabiegi słowne miały na celu stworzenie symbolicznej łączności pomiędzy zrzeszoną w kółkach śpiewaczych ludnością Górnego Śląska a pieśniarzem „Stanisławem Moniuszko”. Działacze śląskiego ruchu muzycznego często stosowali w stosunku do kompozytora zaimkę „nasz” i określenia „duchowy przywódca narodu” bądź „wskrzesciel muzyki narodowej i pieśni”. Proces mitologizacji Stanisława Moniuszki na ikonę polskości Górnego Śląska przybierał na sile wraz ze zbliżającą się datą Śląskich Uroczystości Moniuszkowskich i terminem odsłonięcia pomnika na Placu Karola Miarki w Katowicach. Stefan M. Stoiński podkreślał, że: „Śpiewacy Śląscy stawiając pomnik Moniuszce stawiają sobie pomnik, gdyż stanowić on będzie zawsze i wszędzie o wielkich zaletach śpiewaczego społeczeństwa śląskiego, które pierwsze w Polsce z własnej inicjatywy, z własnych funduszy zdobyło się na uczczenie największego polskiego pieśniarza”⁸. Na Śląskie Uroczystości Moniuszkowskie zaproszono osobistości z polskiego świata kultury, działaczy ze śląskiego ruchu muzycznego rozwijanego na terenie państwa czechosłowackiego i republiki weimarskiej. Podczas festiwalu pieśni polskiej występowały zarówno kultywujące śląskość chóry, jak i gościnne zespoły w polskich strojach ludowych z innych regionów Polski. Wydarzenie to miało przyczynić się do integracji

ludności o śląskiej tożsamości etnicznej z polską grupą narodową.

Taka interpretacja Śląskich Uroczystości Moniuszkowskich, których rocznice obchodzone do wybuchu II wojny światowej, była utrzymywana w publikacjach drukowanych na kartach „Śpiewaka Śląskiego” do końca Dwudziestolecia międzywojennego. „Uroczystości Moniuszkowskie w formie tej, jaką nadano im na Śląsku, to jest jako wielkie święto ludowe z udziałem wszystkich warstw społeczeństwa śląskiego liczące tysiące głów hołdujących geniuszowi pieśni polskiej pod pomnikiem w dniu jego poświęcenia, to mocne związanie się Śląska z ziemią polską, z Macierzą, z jej kulturą i historią[...]”⁹.

Wśród informacji i artykułów intencjonalnych, drukowanych na kartach wznowionego po zakończeniu II wojny światowej „Śpiewaka” (lata 1946–1948), dotyczących kompozytorów polskich dominowały te, które odnosiły się do Stanisława Moniuszki. Wspominano lata świetności Związku Śląskich Kół Śpiewaczych wyrażające się w zorganizowaniu Śląskich Uroczystości Moniuszkowskich i ubolewano nad faktem zniszczenia przez hitlerowców katowickiego pomnika kompozytora. W 1948 pisano o zorganizowaniu siłami lokalnymi święta pieśni polskiej pod patronatem Moniuszki, ale było to wydarzenie nie przypominające swoim rozmachem i charakterem tych, które miały miejsce w Dwudziestolecium międzywojennym.

Po II wojnie światowej decyzją socjalistycznych centralistycznych władz państwa polskiego działalność Związku Śląskich Kół Śpiewaczych, jak i tytuł prasowy tej organizacji, zostały uznane za reaktywne. Pismo zlikwidowano, zastępując je ogólnopolskim tytułem „Życie Śpiewacze”, Związek Śląskich Kół Śpiewaczych utracił swoją autonomię.

Kilkakrotnie przekształcono go w mniejsze oddziały, które z kolei podporządkowano Polskiemu Związkowi Chórów i Orkiestr. Dokonana przeze mnie analiza kronikarskich i wspomnieniowych materiałów wydawanych przez działaczy Oddziału Śląskiego PZChO i wypowiedzi prasowych publikowanych na kartach takich dzienników jak „Trybuna Robotnicza”, „Dziennik Zachodni” i tytułu prasowego „Życie Śpiewacze”, zwłaszcza w I-szym powojennym 10-leciu, skłania mnie do wniosku, że działalność spadkobierców Związku Śląskich Kół Śpiewaczych w ramach socjalistycznego państwa polskiego cechowała się swego rodzaju podwójnością. Z jednej strony realizowano hasła zgodne z socjalizmem, z drugiej dbano o zachowanie kulturowej transmisji wartości charakterystycznych dla złotego okresu działalności Związku Śląskich Kół Śpiewaczych (1920–1939). Pierwszy motyw realizowano w ramach oficjalnej działalności, drugi w przestrzeni prywatnej, rodzinnej i przyjacielskiej. Szczególnie jest to widoczne, gdy skonfrontujemy wypowiedzi prasowe przedrukowywane z „Trybuny robotniczej” i „Dziennika Zachodniego” z lat 1957–1959, gdy rozgrywały się losy odbudowy katowickiego pomnika Stanisława Moniuszki z późniejszymi opracowaniami dokumentów archiwalnych dokonanych przez działaczy Oddziału Śląskiego PZChO. W pierwszym przypadku postać kompozytora jest przede wszystkim opisywana jako prekursor polskiego socjalizmu, społecznik wrażliwy na antagonizm społeczny. W drugim kompozytor jest symbolicznym łącznikiem pomiędzy ówczesną działalnością śląskich amatorskich chórów z tradycją „złotego okresu śpiewactwa śląskiego” (1920–1939).

Odstąpienie odbudowanego pomnika Stanisława Moniuszki na Placu Karola

Miarki w Katowicach odbyło się dopiero 20.09.1959 roku. W wydarzeniu tym wzięli udział przedstawiciele władz oraz czynnie uatrakcyjniło je 250 śpiewaków śląskich połączonych w chór męski i 1200 śpiewaków i śpiewaczek zasilających chór mieszany. Ponadto Biblioteka Śląska zorganizowała poświęconą temu kompozytorowi wystawę.

Od tego momentu pod ten monument śpiewacy śląscy powracają zawsze, gdy świętują ważne dla swojej organizacji rocznice bądź wydarzenia. Dzięki temu mitotwórcza narracja czyniąca ze Stanisława Moniuszki ikonę polskości Górnego Śląska przetrwała istnienie socjalistycznego państwa polskiego, pomimo faktu, że nie była ona zgodna z jego polityką kulturalną, zwłaszcza w okresie socrealizmu.

O tym, że ta mitotwórcza narracja moniuszkowska na trwałe wpisała się w górnośląską intersubiektywną przestrzeń kulturową, świadczy również fakt, iż wystąpiła ona już w pierwszych numerach wznowionego w 1985 roku „Śpiewaka Śląskiego” i pojawiała się na kartach tego pisma przez kolejne 25 lat jego wydawania. Dane ilościowe dotyczące kontekstu słownego występującego w materiałach prasowych opublikowanych w „Śpiewaku Śląskim” z lat 1985–2010 odpowiadającego kodom podporządkowanym kategorii analizy: Mitotwórcze narracje moniuszkowskie przedstawia wykres 4.

Analiza treści dokumentów publikowanych w „Śpiewaku Śląskim” z lat 1985–2010 pod kątem występowania w nich mitologizującej narracji moniuszkowskiej wykazała, że w ramach intersubiektywnej górnośląskiej przestrzeni kulturowej miał miejsce zarówno proces przywracania tradycji, w tym mitu czyniącego ze Stanisława Moniuszki ikonę polskości Górnego Śląska będącego częścią opowieści o „złotym okresie śpiewactwa śląskiego”

(lata 1920–1939) oraz mitu o Stanisławie Moniuszce – narodowym wieszczu, wytworu kulturowego będącego częścią kanonu polskiej tożsamości narodowej, jak i przekształcania tych odziedziczonych po przodkach treści. Obie tradycyjne narracje moniuszkowskie były obecne na kartach analizowanego tytułu zarówno w latach schyłku PRLu (1985–1989) jak i po jego upadku. Natomiast początki kształtowania się nowej górnośląskiej narracji moniuszkowskiej, mitu czyniącego z kompozytora druha śląskiej drużyny śpiewaczej, można było zauważyć na dopiero kartach „Śpiewaka Śląskiego” z początku lat 90.

Wypowiedzi prasowe zawierające kontekst słowny czyniący ze Stanisława Moniuszki narodowego wieszca były ponad 3-krotnie rzadziej drukowane w „Śpiewaku Śląskim” z lat 1985–2010 niż w tytule tym z lat 1920–1948. Relacje etniczne, z którymi łączono postać kompozytora w tego typu dokumentach, przedstawia wykres 5. Każda z tych wypowiedzi zawierała odniesienia do polskości. Tylko 1-krotnie towarzyszyło temu odniesienie do białoruskości, pomimo tego, że Ubiel, miejsce urodzin kompozytora, faktycznie w dzisiejszych czasach jest terenem znajdującym się w państwie Białoruś, przez co Białorusini traktują go jako swojego kompozytora. Ciekawym motywem jest 4-krotne odniesienie Stanisława Moniuszki do europejskości. Miało to miejsce w dokumentach, w których opisywano twórczość kompozytora zarówno jako cenną dla Polaków ze względu na zawarte w niej patriotyczne treści, jak i cenną ze względu na swój artyzm i jako taką znajdującą uznanie wśród zagranicznych odbiorców. Motyw ten wystąpił w dokumentach dotyczących oper.

78-krotnie opublikowano w „Śpiewaku Śląskim” wypowiedzi prasowe zawierające kontekst słowny mitologizujący

kompozytora na ikonę polskości Górnego Śląska. Relacje etniczne, z którymi łączono postać kompozytora w tego typu dokumentach, przedstawia wykres 6. Za każdym razem Moniuszkę odniesiono do śląskości utożsamianej z polsnością, czemu 9-krotnie towarzyszyło przypomnienie antagonizmu polsko-niemieckiego, który wystąpił w poszczególnych okresach XX-wiecznej historii Górnego Śląska. Wszystkie te teksty miały charakter wspomnieniowy, dotyczyły bezpośrednio bądź pośrednio Śląskich Uroczystości Moniuszkowskich z 1930 (78-krotne zastosowanie kodu) oraz historycznych konfliktów narodowościowych, w które uwikłani byli Górnoszlązacy – Powstania Śląskie, czasy hitlerizmu, II wojna światowa (9-krotne zastosowanie kodu). Porównując ilość wypowiedzi prasowych mitologizujących Moniuszkę na ikonę polskości Górnego Śląska w latach 1985–2010 z ilością tego typu dokumentów opublikowanych w analizowanym tytule z lat 1920–1948 (200-krotne zastosowanie kodu), można odnieść wrażenie, że narracja ta współcześnie nie jest tak ważna dla zrzeszonych śląskich chórzystów i muzyków. Mit ten funkcjonuje w ramach górnoszląskości jako element jej tradycji, jako narracja charakterystyczna dla „złotego okresu śpiewactwa śląskiego”. Jednak obecność tej tradycji jest istotna nie tylko ze względu na dbałość o pamięć społeczną Górnoszlązaków, ale również ze względu na to, że była ona podstawą do wykreowania nowej narracji, nowego mitu moniuszkowskiego, charakterystycznego dla współczesnej górnoszląskiej intersubiektywnej przestrzeni kulturowej, mitu o Stanisławie Moniuszce jako druha śląskiej drużyny śpiewaczej.

Wypowiedzi prasowe mitologizujące Stanisława Moniuszkę na druha śląskiej drużyny śpiewaczej publikowano na kartach „Śpiewaka Śląskiego” w latach

1991–2010, ze wzmożoną częstotliwością czyniono to w latach 1999, 2001 a zwłaszcza w 2010 roku. Ta mitotwórcza narracja zaczęła się pojawiać w analizowanym tytule w związku z wypowiedziami prasowymi o poszukiwaniu przez działaczy Oddziału Śląskiego Polskiego Związku Chórów i Orkiestr drogi rozwojowej w ramach gospodarki wolnorynkowej III Rzeczypospolitej Polskiej. Dwa motywy: Stanisław Moniuszko odniesiony do podmiotowej śląskości i Stanisław Moniuszko odniesiony do śląskości, rozumianej jako przestrzeń wielokulturowa w sensie wielokulturowości butikowej¹⁰, która mieści w sobie treści charakterystyczne dla państw, na terytorium których w XX wieku znajdowały/znajdują się ziemie historyczno-geograficznego obszaru Górnego Śląska, to wyznaczniki tego, w jaki sposób w latach 1991–2010 w „Śpiewaku Śląskim” kształtowano mit czyniący z kompozytora druha śląskiej drużyny śpiewaczej. Informacje o ilości i rodzajach relacji etnicznych, do których odniesiono postać Stanisława Moniuszki w ramach tej narracji, zawarte są na wykresie 7. Znamienne jest to, że nie występują w nich odniesienia o charakterze antagonistycznym.

W poszczególnych rocznikach pisma ukazujących się w pierwszym dziesięcioleciu funkcjonowania III Rzeczypospolitej Polskiej narracja, w ramach której Stanisławowi Moniuszce przypisywano „naszość”, wystąpiła na kartach analizowanego tytułu prasowego 37-krotnie. Sądzę, że należy to interpretować jako wskaźnik powolnie, acz stopniowo dokonującego się procesu kreowania przez działaczy wywodzących się z tradycji Związku Śląskich Kół Śpiewaczych i nawiązujących do niej takiego sposobu definiowania górnoszląskości (w sensie szerokim), w którym akcentuje się zarówno podmiotowość tej przestrzeni, jak i jej wielokulturowość. Do

propagandy tego typu treści przyczyniła się rozpoczęta w 1993 roku coroczna realizacja festiwalu Święto Śląskiej Pieśni Chóralnej „Trojok Śląski” i zapoczątkowana w 1996 roku w ramach tej imprezy praktyka wręczania Nagrody Imienia Stanisława Moniuszki, w dowód uznania działalności wspierającej rozwój śląskiego amatorskiego muzykowania na terytoriach państw polskiego i czeskiego. Interesujący jest fakt, że na kartach „Śpiewaka Śląskiego” z lat 2000–2010 prawie dwa razy częściej niż w poprzednim 10-leciu publikowano wypowiedzi prasowe zawierające narrację mitologizującą kompozytora na „druha śląskiej drużyny śpiewaczej” (63-krotne zastosowanie kodu).

Należy zauważyć, że obecność wytworu kulturowego – postaci Stanisława Moniuszki – w ramach „Trojoka Śląskiego” jest przejawem wielokulturowości tego regionu, a nie wskaźnikiem zachodzenia procesu utożsamiania śląskości z polskością, jak miało to miejsce w dwudziestolecu międzywojennym czy w pierwszych latach po II wojnie światowej. Podkreślano, że formuła „Trojoka Śląskiego” jest otwarta na dalszych partnerów i propagowano na rzecz zbratania się ze śpiewakami niedawno powstałego Słowackiego Związku Śpiewaczego. W tym duchu była też wypowiedź Ryszarda Gabrysia wygłoszona 4 czerwca 1996 roku w magazynie muzycznym „Res Musica” prowadzonym przez Henryka Cierpiola, nadawanym przez rozgłośnię Polskiego Radia w Katowicach. Jej autor zwrócił uwagę na tworzenie się nowej tradycji za sprawą organizowania kolejnych edycji integrującego wszystkie subregiony historyczno-geograficznego obszaru Górnego Śląska festiwalu „Trojok Śląski”. „Stroje regionalne, sztandary, rzeczowe acz spod serca przemowy, nade wszystko jednak muzyka, w znacznej mierze naszych śląskich autorów, oto wystrój i treść

festiwalu, który miał zarazem w sobie coś z ludowego, staro śląskiego festynu [...] Obserwując przedwczorajszą lekcję śpiewaczą, której przedmiot stanowiło piękno tradycja, poczucie kulturowej tożsamości, czuliśmy, że słowo „rozwój” jest perspektywą realną, czymś co się urzeczywistnia mimo wszelkich przeciwności i zwątpień, gdy zaś używamy pojęcia „społeczny ruch muzyczny”, to traktujemy istotnie o fenomenie ruchu, a nie o trwaniu tylko i pielęgnowaniu dawnej świetności”¹¹. Znamienne, że za sprawą organizacji części festiwalu pod katowickim pomnikiem Stanisława Moniuszki i wręczaniu moniuszkowskich nagród w dowód uznania za wybitne osiągnięcia na polu krzewienia śląskiej amatorskiej kultury muzycznej w Polsce i Czechach owemu procesowi ugruntowywania się nowej tradycji patronuje Stanisław Moniuszko – wytwór kulturowy współ-wyznaczający specyfikę tego, co stanowi intersubiektywną górnośląską przestrzeń kulturową.

VI edycję „Trojoka Śląskiego” w 1998 roku zorganizowano w Opawie w Republice Czeskiej dzięki współpracy Oddziałów Śląskiego i Bielskiego Polskiego Związku Chórów i Orkiestr oraz Zrzeszenia Śpiewaczo-Muzycznego Polskiego Związku Kulturalno-Oświatowego w Republice Czeskiej, a także Okręgu Ostrawskiego Unii Chórów Czeskich. W inauguracyjnych przemówieniach Drahoslava Stula – prezesa Unii Chórów Czeskich Okręgu Ostrawskiego – oraz dr Józefa Wierzgonia – wiceprezesa Zrzeszenia Śpiewaczo-Muzycznego PZKO w Republice Czeskiej – podnoszono, że pieśń i muzyka śląska przebiły się ponad granicami państwowymi i podkreślano doniosłość sytuacji o integracyjnym charakterze, gdy podczas corocznych spotkań chórów ze Śląska polskiego i czeskiego docenia się działania mające

na celu upowszechnianie społecznego ruchu muzycznego w tym regionie. Za wybitne zasługi na tym polu wręczano Międzynarodową Nagrodę Imienia Stanisława Moniuszki. Lokalne edycje Święta Śląskiej Pieśni Chóralnej odbyły się w Gierałtowicach, Rudach Wielkich, Rybniku i Wodzisławiu Śląskim. Podkreślano, że dzięki konfrontacji pieśni śląskiej z folklorem i osiągnięciami w sferze chóralistyki różnych regionów w Europie, impreza ta toruje nowy trakt dla kultury braterskiej. „Trojok Śląski”: jest imprezą otwartą dla wszystkich zespołów chóralnych, bez względu na przynależność organizacyjną i narodową – zamierza służyć modelowaniu życia w Europie ludzi lepiej rozumiejących się i urzeczywistnianiu wizji Europy rozśpiewanej. Tak więc Ślązacy mogą zaśpiewać i zatańczyć „Trojoka” z każdym partnerem zdecydowanym w ramach wymiany kulturalnej zorganizować u siebie Święto Śląskiej Pieśni Chóralnej (jeśli nie na wielką skalę, to przynajmniej w mini wydaniu)¹². Sądzę, że w tym duchu należy rozumieć publikowane w „Śpiewaku Śląskim” doniesienia o staraniach działaczy Oddziału Śląskiego PZChiO i propagatorów „Trojoka Śląskiego”, aby w jego kolejnej edycji wzięły również udział chóry słowackie. Realizacja tego festiwalu nie tylko sprzyja aktywizacji idei zjednoczenia śpiewem historyczno-geograficznego obszaru Górnego Śląska, ale jest również okazją do promocji górnośląskiej intersubiektywnej przestrzeni kulturowej jako miejsca spotkania przedstawicieli/ nosicieli różnych kultur narodowych i etnicznych.

VII edycja „Trojoka Śląskiego”, była okazją do postawienia tezy, że umiowanie śląskiej pieśni jest skutecznym środkiem integrującym jednostki, dzięki któremu cementowany jest śpiewaczy Euroregion, ogarniający regiony sąsiedzkie ponad granicami państwowymi – Śląska polskiego

i czeskiego. Zbrataniu poprzez śpiew autochtonicznych mieszkańców historyczno-geograficznego obszaru Górnego Śląska symbolicznie przewodzi postać Stanisława Moniuszki. Towarzysząca festiwalowi od jego IV edycji Nagroda Imienia Stanisława Moniuszki cementuje śląski Euroregion śpiewaczy: „Integruje twórców muzyki chóralnej i instrumentalnej z jej miłośnikami. Promuje śpiewactwo jako sposób na życie w zbrataniu z kulturą i w dążeniu do kultury braterskiej”¹³. Wypowiedź ta wskazuje na dokonujący się proces asymilacji wytworu kulturowego – postaci i twórczości Stanisława Moniuszki – do górnośląskości, w ramach której pełni on funkcję jednego z symbolów odsyłających obcujące z nim jednostki do górnośląskości rozumianej jako przestrzeń wielokulturowa. Umiowanie śląskiej pieśni jako sposób na życie w zbrataniu z kulturą to świadoma realizacja górnośląskiej tożsamości kulturowej, na którą oddziałują od dłuższego czasu polskość, czeskość, niemieckość, a w mniejszym stopniu żydowskość i romskość. Dokonująca się poprzez masowy kult śląskiej pieśni i muzyki instrumentalnej manifestacja tak rozumianej górnośląskiej tożsamości kulturowej to przejaw dążenia do kultury braterskiej, a więc takiej przestrzeni, w której koegzystują treści charakterystyczne dla różnych narodowości i grup etnicznych.

Wartą przytoczenia jest też relacja zawarta w tekście „Między Odrą a Ostrawicą”: „Koncertowanie czerwcowe to była inna optyka – coś, co na Śląsku, po obu stronach Olzy, w duszach gra. I to było słyhać – muzyczną poprawność i czystość wykonania światowego repertuaru, i to „coś” – nieuchwytnego a sprawiającego, że cała sala klaskała i śpiewała wespół kiedy rozbrzmiewała słowiańska, a jeszcze dokładniej śląska pieśń. [...] A potem, w gościnnym „TESCO”

Organizacja ta w 2010 roku obchodziła 100-lecie swojego istnienia. Zaplanowane na kwiecień uroczystości rocznicowe zostały przełożone na koniec roku 2010 z powodu katastrofy smoleńskiej. Realizowany w ramach obchodów kult postaci i twórczości Stanisława Moniuszki działa na rzecz wzmocnienia specyfiki ojczyzny prywatnej Górnoszlązaków.

Zakończenie

Mitotwórcze narracje moniuszkowskie rozpowszechniane w górnośląskiej intersubiektywnej przestrzeni kulturowej za sprawą działalności Związku Śląskich Kół Śpiewaczych/Śląskiego Związku Chórów i Orkiestr, częstotliwość ich występowania i ich rodzaje wskazują na przemiany zachodzące w relacji pomiędzy górnośląskością a polskością w XX wieku. Znamienne jest, że uzyskiwanie przez Stanisława Moniuszkę kolejnych przymiotników etnicznych w ramach kreowanej na kartach „Śpiewaka Śląskiego” z lat 1920–1948 i 1985–2010 recepcji jego dzieł, postaci i mitu ukazującego kompozytora jako narodowego wieszca w muzyce polskiej zaowocowało powstaniem odrębnych wytworów kulturowych, odpowiednio Ikony polskości Górnego Śląska – zmaterializowanej w postaci pomnika usytuowanego na cokole z napisem: MONIUSZCE – ŚPIEWACY ŚLĄSCY, który stoi na Placu K. Miarki w Katowicach i Druha śląskiej drużyny śpiewaczej – statuetki będącej miniaturą katowickiego pomnika moniuszkowskiego wręczanej w dowód uznania za działalność promującą kulturę śląską jako Międzynarodowa Nagroda im. Stanisława Moniuszki.

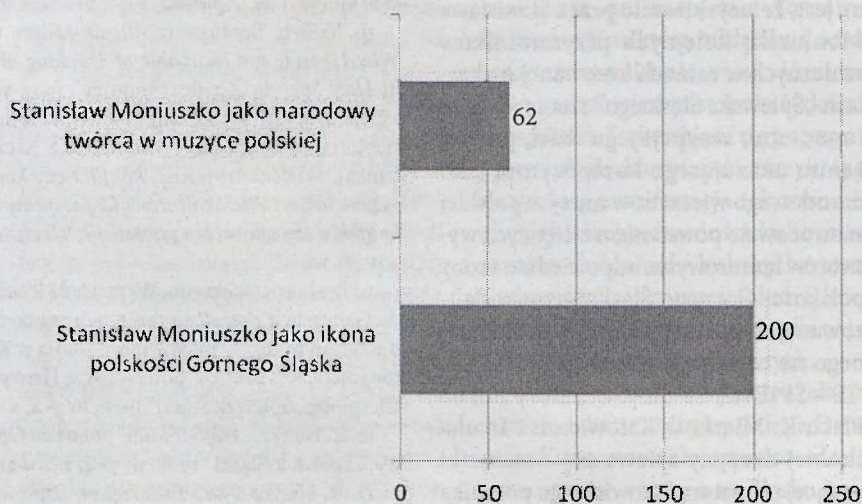
Przypisy

1. L. Dyczewski, *Kultura polska w procesie przemian*, Lublin 1995, s. 61.
2. A. Kłoskowska, *Kultury narodowe u korzeni*, Warszawa 1996, s. 100.
3. „Gwiazdka Cieszyńska” 1901, nr 19, s. 227; „Gwiazdka Cieszyńska” 1902, nr 4, s. 44–45, „Gwiazdka Cieszyńska” 1910, nr 24, s. 3.
4. A. Wójcik, *Cześć pieśni! Z dziejów śląskiego życia muzycznego i śpiewaczego szkice i materiały źródłowe. Część pierwsza, do 1939 roku*, b. m. r. w., s. 73.
5. „Polak” 1911, nr 122, s. 1.
6. J. Fojcik, *Materiały do dziejów ruchu śpiewaczego na Śląsku. Do roku 1939*, Katowice 1961, s. 63.
7. S.M. Stoiński, *Moniuszce – śpiewacy śląscy*, „Śpiewak” 1930, nr 5, s. 1–2.
8. S.M. Stoiński, *O pomnik Moniuszki w Katowicach*, „Śpiewak” 1930 nr 6, s. 10.
9. S.M. Stoiński, *Po śląskich uroczystościach moniuszkowskich. Myśl pod pomnikiem Moniuszki w Katowicach*, „Śpiewak” 1930, nr 8/9, s. 106.
10. S. Fish, *Boutique Multiculturalism, Or Why Liberale are incapable of Thinking about Hale Speech*, „Critical Inquiry” 1997, vol. 23, nr 2, s. 387 – 395, <http://www.jstor.org/stable/1343988>, cyt. za A. Śliz, Marek S. Szczepański, *Wielokulturowość: konflikt czy koegzystencja?*, w: *Wielokulturowość: perspektywa konfliktu czy szansa koegzystencji?*, Warszawa 2011, s. 20.
11. Realna perspektywa, Wypowiedź Ryszarda Gabrysia 4 czerwca 1996 r., w magazynie muzycznym rozgłośni Polskiego Radia w Katowicach „Res Musica” pod redakcją Henryka Cierpiotła; „Śpiewak Śląski” 1996, nr 3–4, s. 27.
12. R. Hanke, „Trojok Śląski” dotarł do Opatowy, „Śpiewak Śląski” 1998, nr 3–4, s. 20–21.
13. R. Hanke, *Nasz Euroregion*, „Śpiewak Śląski” 1999, nr 3, s. 5.
14. S. Wambrand, *Między Odrą a Ostrawicą*, „Śpiewak Śląski” 2001, nr 3, dodatek: *Pamiętnik „Trojoka Śląskiego” i Nagrody im. Stanisława Moniuszki*, s. 12–13
15. R. Hanke, *95 lat Związku Śląskich Kół Śpiewaczych*, „Śpiewak Śląski” 2005, nr 1, s. 2–4.

16. Zespół Redakcyjny, *Uptywa między jubileuszami szybko czas...*, „Śpiewak Śląski” 2005, nr 6, s. 2–6.

17. A. Wójcik, *Kondycja społecznego ruchu muzycznego na Śląsku*. Raport zrealizowany ze środków Samorządu Województwa Śląskiego i Narodowego Centrum Kultury, s.29.

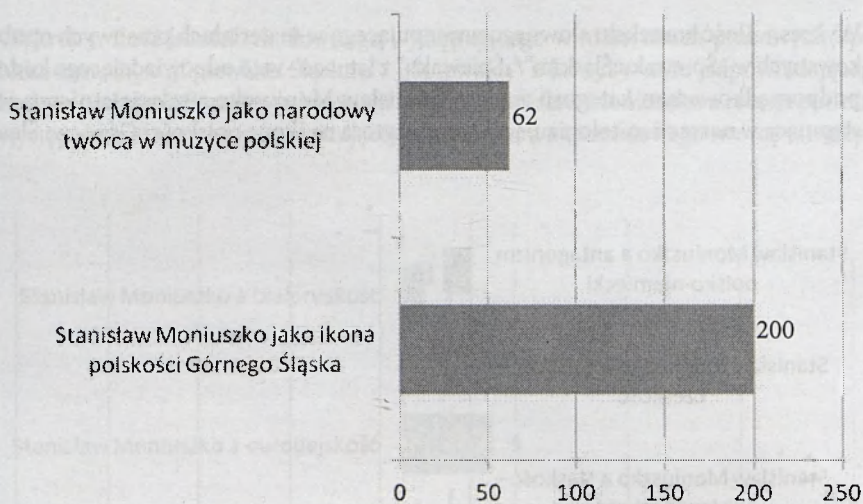
Wykres 1. Ilość kontekstu słownego występującego w materiałach prasowych opublikowanych w „Śpiewaku Śląskim”/„Śpiewaku” z lat 1920–1948 odpowiadającego kodom podporządkowanym kategorii analizy: Mitotwórcze narracje moniuszkowskie

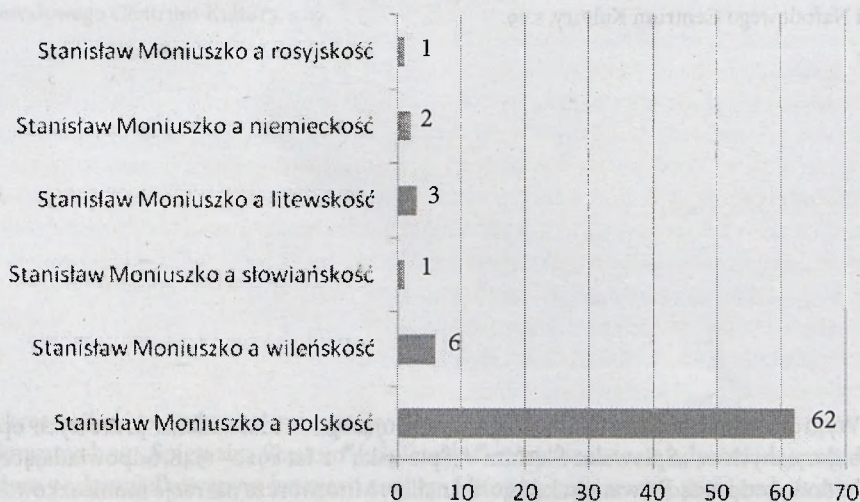
16. Zespół Redakcyjny, *Upływa między jubileuszami szybko czas...*, „Śpiewak Śląski” 2005, nr 6, s. 2–6.

17. A. Wójcik, *Kondycja społecznego ruchu muzycznego na Śląsku*. Raport zrealizowany ze środków Samorządu Województwa Śląskiego i Narodowego Centrum Kultury, s.29.

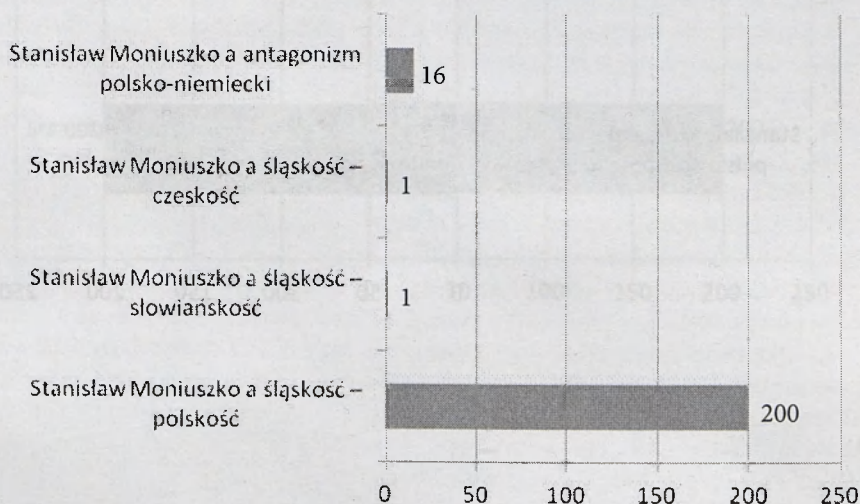
Wykres 1. Ilość kontekstu słownego występującego w materiałach prasowych opublikowanych w „Śpiewaku Śląskim”/„Śpiewaku” z lat 1920–1948 odpowiadającego kodom podporządkowanym kategorii analizy: Mitotwórcze narracje moniuszkowskie

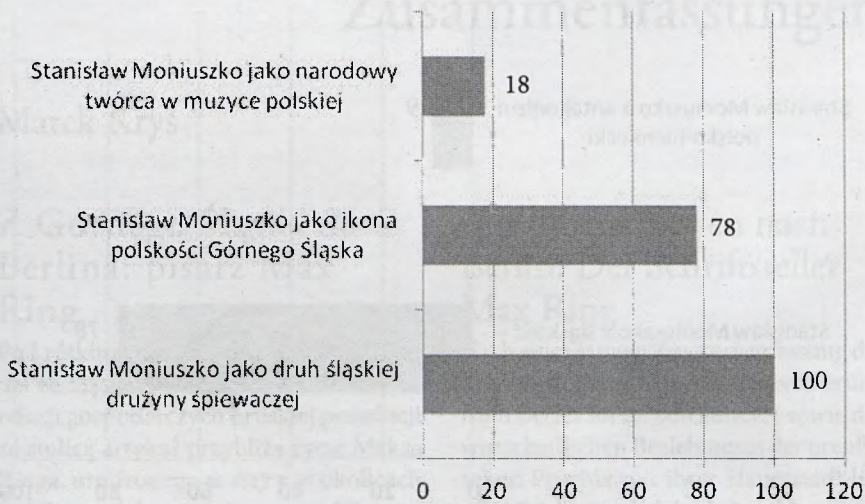
Wykres 2. Ilość kontekstu słownego występującego w materiałach prasowych opublikowanych w „Śpiewaku Śląskim”/„Śpiewaku” z lat 1920–1948 odpowiadającego kodom podporządkowanym kategorii analizy: Stanisław Moniuszko a relacja etniczna występująca w narracji mitologizującej kompozytora na narodowego twórcę w muzyce.

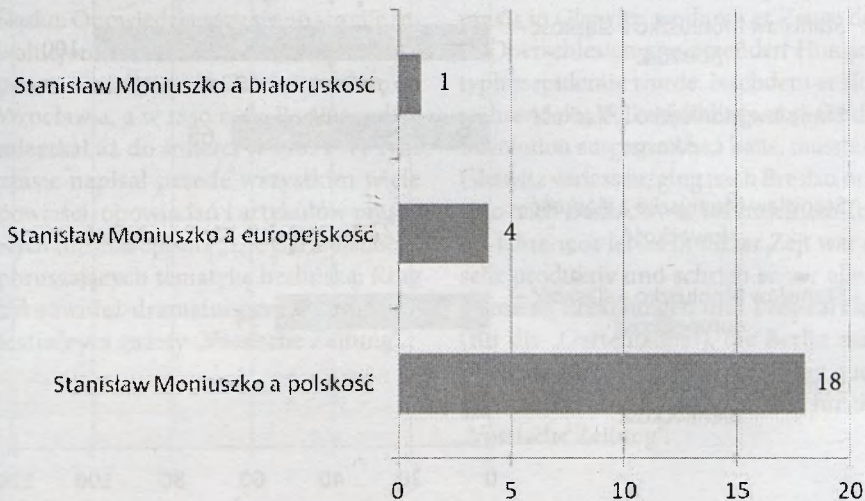
Wykres 3. Ilość kontekstu słownego występującego w materiałach prasowych opublikowanych w „Śpiewaku Śląskim”/„Śpiewaku” z lat 1920–1948 odpowiadającego kodom podporządkowanym kategorii analizy: Stanisław Moniuszko a relacja etniczna występująca w narracji mitologizującej kompozytora na ikonę polskości Górnego Śląska

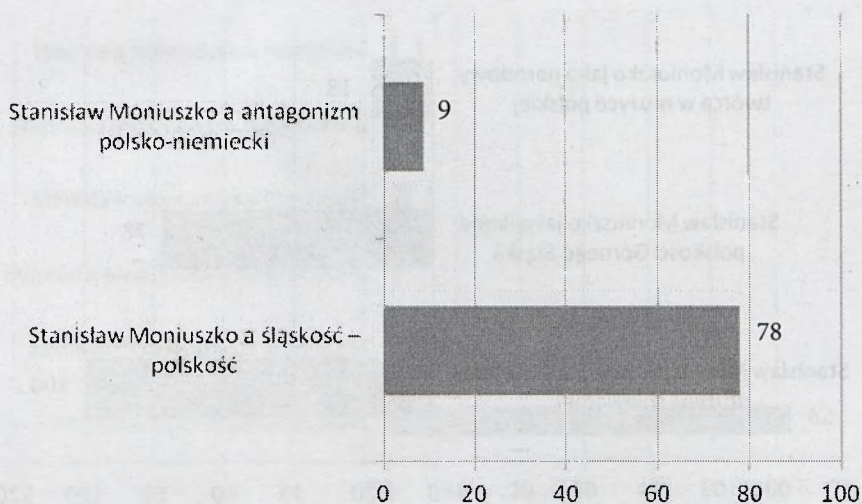
Wykres 4. Ilość kontekstu słownego występującego w materiałach prasowych opublikowanych w „Śpiewaku Śląskim” z lat 1985–2010 odpowiadającego kodom podporządkowanym kategorii analizy: Mitotwórcze narracje moniuszkowskie

Wykres 5. Ilość kontekstu słownego występującego w materiałach prasowych opublikowanych w „Śpiewaku Śląskim”/ „Śpiewaku” z lat 1985–2010 odpowiadającego kodom podporządkowanym kategorii analizy: Stanisław Moniuszko a relacja etniczna występująca w narracji mitologizującej kompozytora na narodowego twórcę w muzyce

Wykres 6. Ilość kontekstu słownego występującego w materiałach prasowych opublikowanych w „Śpiewaku Śląskim”/„Śpiewaku” z lat 1985–2010 odpowiadającego kodom podporządkowanym kategorii analizy: Stanisław Moniuszko a relacja etniczna występująca w narracji mitologizującej kompozytora na ikonę polskości Górnego Śląska

Wykres 7 Ilość kontekstu słownego występującego w materiałach prasowych opublikowanych w „Śpiewaku Śląskim”/„Śpiewaku” z lat 1985–2010 odpowiadającego kodom podporządkowanym kategorii analizy: Stanisław Moniuszko a relacja etniczna występująca w narracji mitologizującej

